

WŁODZIMIERZ DZUN
Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN

DUŻE GOSPODARSTWA ROLNE W PROCESIE DOSTOSOWYWANIA SIĘ DO FUNKCJONOWANIA NA WSPÓLNYM RYNKU ROLNYM UE

Wstęp

Rolnictwo polskie znajduje się w przededniu sytuacji, w której będzie musiało konkurować z rolnictwem innych krajów na wspólnym rynku rolnym UE. Formalnie proces przygotowywania się naszego rolnictwa do tej sytuacji rozpoczął się na początku lat 90-tych, po deklaracji Polski o woli wstąpienia do UE. Wydaje się, że podstawowym celem polityki rolnej w tym okresie powinno było być, ukształtowanie w rolnictwie polskim odpowiednio licznej grupy dużych (silnych) ekonomicznie gospodarstw rolnych zdolnych do normalnego (nie tylko poprzez niską opłatę pracy) konkurowania na wspólnym rynku rolnym UE. Przyjrzyjmy się więc grupie dużych gospodarstw rolnych, jej transformacji, sprawności gospodarowania i perspektywom rozwoju w warunkach integracji Polski z UE.

1. Gospodarstwa rolne duże ekonomicznie

Od końca lat 70-tych w UE stosuje się porównywanie gospodarstw rolnych według ich wielkości ekonomicznej wyliczonej na podstawie sumarycznej produkcji rolnej. Do tego celu stosuje się Europejską Jednostkę Wielkości (ESU)¹ wyliczoną w oparciu o koncepcję Standardowej Nadwyżki Bezpośredniej. Na podstawie obliczonej wielkości tych jednostek (ESU) gospodarstwo zaliczane jest w praktyce do 5 klas wielkości ekonomicznej gospodarstw.²

¹ 1 ESU jest to wielkość zmienna w związku z inflacją i aktualnie stanowi równowartość 1200 euro. Standardowa Nadwyżka Bezpośrednia jest nadwyżką średniej z trzech lat wartości produkcji określonej działalności rolniczej nad średnią z tego okresu wartością kosztów bezpośrednich w przeciętnych dla danego rejonu warunkach gospodarowania.

² bardzo małe do 8 ESU; małe 8-16 ESU; średnie 16-40 ESU; duże 40-100 ESU; bardzo duże 100 i więcej ESU.

Analiza naszych gospodarstw pod względem ich wielkości ekonomicznej przy zastosowaniu Europejskiej Jednostki Wielkości (ESU) pozwala stwierdzić, że w 2002 r 96,5% ogółu gospodarstw rolnych w naszym kraju prowadzących produkcję rolną (łącznie z gospodarstwami poniżej 1ha UR) znajduje się w grupie gospodarstw małych (słabych) ekonomicznie (do 16 ESU – nadwyżka do 76,2 tys. zł), 2,9% w średnich (16-40 ESU - nadwyżka od 76,2-190,5 tys. zł) i tylko 0,6% (13,1 tys. gospodarstw) w grupie dużych i bardzo dużych ekonomicznie (powyżej 40 ESU - nadwyżka ponad 190,5 tys. zł). Na pokreślenie jednak zasługuje to, że w okresie lat 1996-2002 nastąpił wyraźny wzrost liczby (z około 3 tys. do ponad 13 tys.) i udziału (z 0,15 do 0,6%) dużych ekonomicznie gospodarstw rolnych w naszym rolnictwie [Systematyka...2003].

Duże ekonomicznie gospodarstwa rolne występują we wszystkich grupach obszarowych, choć oczywiście z różnym natężeniem. W strukturze wewnętrznej tej klasy gospodarstw aż 14,4% z nich albo nie posiada UR albo posiada gospodarstwa.

Tabela 1

Struktura gospodarstw rolnych w Polsce na tle krajów UE
według wielkości ekonomicznej w ESU

Wyszczególnienie	Rok	Wartość ESU				
		do 8	8 - 16	16 - 40	40 - 100	>100
Polska	1996	96,1	3,7	3,7	0,15	0,15
	2002	89,6	6,9	2,9	0,44	0,16
Belgia	1999	0,0	3,9	32,9	47,4	15,5
Dania	1999	0,0	22,1	27,4	31,4	19,1
Niemcy	1999	0,0	19,3	42,4	31,6	6,7
Francja	1999	0,0	11,8	43,0	35,9	9,3

Źródło: Przeliczenie i zestawienie własne na podstawie: [Systematyka...2003] i [Pocztą 2003].

Duże ekonomicznie gospodarstwa rolne występują we wszystkich grupach obszarowych, choć oczywiście z różnym natężeniem. W strukturze wewnętrznej tej klasy gospodarstw aż 14,4% z nich albo nie posiada UR albo posiada gospodarstwa o areale do 10 ha. Są to przede wszystkim gospodarstwa drobiarskie, ogrodnicze, szkółkarskie ale także coraz częściej specjalizujące się w trzodzie chlewnej. Natomiast bardzo charakterystyczne jest to, że bardzo niewielkie odsetki tej klasy gospodarstw są ze średnich grup obszarowych 10-20 ha - 8,3% i 20-30 ha - 7,4% a więc z grup w których dominują gospodarstwa typowe dla rolnictwa polskiego a więc wielostronne, aktualnie z przewagą produkcji roślinnej przede wszystkim zbóż i ziemniaków. Jednocześnie należy odnotować, że prawie 70% tej klasy gospodarstw to gospodarstwa ponad 30 ha (14,7% - 30-50 ha, 18,5% - 50-100 ha i 36,6% gospodarstwa ponad 100 ha). Jeśli chodzi o udział dużych ekonomicznie gospodarstw w poszczególnych grupach obszarowych to wzrasta on wraz ze wzrostem areалу danej grupy od około 0,1% w grupie 0-10 ha UR i jest bardziej znaczący dopiero w grupie 50-100 ha - prawie 21% i bardzo

duży w grupie obszarowej ponad 100 ha UR - prawie 71%. Średni areal dużego ekonomicznie gospodarstwa wynosi 214 ha UR [Systematyka...2003]. Można więc powiedzieć, że decydujące znaczenie dla wzrostu ilościowego dużych ekonomicznie gospodarstw rolnych ma zdecydowana poprawa struktury agrarnej naszego rolnictwa a w szczególności rozwój grupy gospodarstw o areale 100 ha i więcej.

Kolejnym interesującym problemem jest struktura dużych ekonomicznie gospodarstw rolnych pod względem typu produkcji rolnej³. Duże gospodarstwa rolne wyróżniają się na tle ogółu gospodarstw rolnych znacznie wyższym poziomem specjalizacji (tabela 2). W 2002 r. do gospodarstw specjalistycznych należało 43,5% ogółu gospodarstw rolnych w naszym kraju (w Unii Europejskiej odpowiednio 83%) i ponad 72% gospodarstw dużych ekonomicznie. Przy tym wskaźnik ten jest dla dużych ekonomicznie gospodarstw jest zaniżony. Duży udział w tej klasie ekonomicznej gospodarstw wielostronnych np.: „różne uprawy i różne zwierzęta” wynika z tego, że specjalizują się one w kilku kierunkach produkcji, na co pozwala im ich duży areal gospodarstwa.

W porównaniu do ogółu gospodarstw rolnych w strukturze gospodarstw dużych ekonomicznie jest zdecydowanie większy udział gospodarstw ogrodniczych (odpowiednio 12,1 i 2,7) oraz gospodarstw specjalizujących się w chowie zwierząt żywionych paszami treściwymi (odpowiednio 34,5 i 5,8) natomiast zdecydowanie mniej gospodarstw specjalizujących się w chowie zwierząt żywionych w systemie wypasowym.

Tabela 2

Gospodarstwa duże ekonomicznie według typu produkcji na tle ogółu gospodarstw rolnych w kraju (w %)

Gospodarstwa	Ogółem gospodarstwa w kraju	Gospodarstwa duże ekonomicznie		
		ogółem	duże	b. duże
Specjalistyczne:	43,5	72,4	74,7	65,8
– uprawy polowe	18,5	18,1	15,1	26,5
– uprawy ogrodnicze	2,7	12,1	13,7	7,6
– uprawy trwałe	3,7	2,4	2,3	2,8
– chów zwierząt – opasy	12,8	5,3	6,0	3,2
– chów zwierząt – pasze treściwe	5,8	34,5	37,6	25,7
Mieszane:	56,5	27,6	25,3	34,2
– chów zwierząt różnych	20,9	9,1	10,3	5,7
– różne uprawy i różne zwierzęta	26,2	15,8	12,8	24,4
– uprawy różne	9,4	2,6	2,0	4,0

Źródło: Obliczenie i zestawienie własne na podstawie [Systematyka...2003], op. cit.

³ Zgodnie z klasyfikacją stosowaną w UE GUS dokonał na podstawie PSR 2002 próby ustalenia typów rolniczych gospodarstw rolnych. Typ rolniczy określono dla gospodarstw rolnych powyżej 0,5 ESU to jest dla 1362,7 tys. gospodarstw, a więc tylko dla niecałych 63% ogółu gospodarstw rolnych prowadzących w 2002 r. działalność rolniczą.

2. Gospodarstwa rolne duże obszarowo

Jak wskazywano już wyżej zasadnicze znaczenie dla rozwoju grupy gospodarstw silnych ekonomicznie miało przyspieszenie tempa kształtowania się dużych obszarowo gospodarstw rolnych. Jeśli przyjmiemy, że dużym obszarowo gospodarstwem rolnym jest gospodarstwo 100 ha UR i więcej, a taki próg jest adekwatny do porównywanych krajów UE, to ich udział w strukturze naszego rolnictwa był i jest stosunkowo niewielki. Przed 1990 r. były to przede wszystkim tak zwane gospodarstwa uspołecznione. Duże gospodarstwa rolne na początku przemian ustrojowych funkcjonowały także w ramach sektora prywatnego. Z analizy danych PSR 1996 wynika, że z istniejących w 1996 r. indywidualnych gospodarstw rolnych aż 981 gospodarstw w 1990 r. gospodarowało na więcej niż 100 ha UR. W sumie w 1990 roku było około 5 tysięcy dużych obszarowo gospodarstw rolnych.

Przemiany ustrojowe i nowe liberalne regulacje makroekonomiczne wprowadzone na początku lat 90-tych, a w szczególności likwidacja PGR oraz zniesienie norm obszarowych dla gospodarstw indywidualnych rozpoczęły proces rozwoju i kształtowania prawie całkowicie nowej grupy dużych obszarowo gospodarstw rolnych. Przede wszystkim należy odnotować wyraźny wzrost ilościowy tej grupy gospodarstw. Jeśli na początku lat 90-tych takich gospodarstw było około 5 tysięcy to w 1966 r., a więc po zakończeniu procesu pierwotnego rozdysponowania gruntów popegerowskich, już 6,66 tysięcy, a w 2002 r. 7,42 tysięcy. Jednak udział tej grupy gospodarstw w użytkowaniu ziemi rolniczej nieznacznie się zmniejszył. Jeśli w 1990 r. gospodarstwa te użytkowały prawie 4,2 mln ha ziemi rolniczej to w 1996 r. niecałe 3,8 mln, a w 2002 r. 3,5 mln, a więc odpowiednio około 22%, 21,8% i 20,7% ogółu użytków rolnych w kraju.

Zasadnicze zmiany, można powiedzieć ustrojowe, zaszły w strukturze prawnowłasnościowej tej grupy gospodarstw. W rezultacie likwidacji państwowych gospodarstw rolnych a następnie restrukturyzacji i prywatyzacji mienia popegerowskiego, a także „dekolektywizacji” rolniczych spółdzielni produkcyjnych i zaliczenia ich do sektora prywatnego coraz bardziej dominującą pozycję w tej grupie gospodarstw zajmują gospodarstwa prywatne. Udział gospodarstw prywatnych (łącznie z RSP) w ogólnej liczbie gospodarstw w tej grupie wzrósł z około 62% w 1990 r. do 84,2% w 1996 r. i 91,3% w 2002 r. a w użytkowaniu ziemi rolniczej odpowiednio z 22,2% do 67,7% i 73,9%. Szczególnie szybko wzrasta udział i znaczenie dużych indywidualnych gospodarstw rolnych. Ich liczba wzrosła z nie całego tysiąca w 1990 r. do prawie 3400 w 1996 r. i ponad 5100 w 2002 r. Jeszcze szybciej rośnie ich udział w użytkowaniu ziemi rolniczej z około 7% w 1990 r. do 30% w 1996 r. i 45% w 2002 r.

Aktualnie duże gospodarstwa rolne funkcjonują w różnych formach organizacyjno-prawnych. Oprócz indywidualnych gospodarstw rolnych i spółdzielni

produkcji rolnej znaczący udział mają tu różnego rodzaju spółki prawa handlowego przede wszystkim z ograniczoną odpowiedzialnością ale także i akcyjne. W strukturze tych gospodarstw oprócz spółek z kapitałem wyłącznie krajowym funkcjonują także spółki z kapitałem wyłącznie zagranicznym i kapitałem mieszanym.

W grupie tej działalność rolniczą prowadzi prawie 92% gospodarstw z tego około 60% wyłącznie rolniczą, a 40% łączy ją z działalnością pozarolniczą. Gospodarstwa te na tle ogółu gospodarstw rolnych charakteryzują się znacznie większą skłonnością do modernizacji swoich gospodarstw⁴ i wysoką intensywnością gospodarowania. Przy tym dysproporcje w tym zakresie między dużymi gospodarstwami, a pozostałymi w tym szczególnie drobnymi w ostatnich latach znacznie się pogłębiają. W gospodarstwach tych wyraźnie widoczne jest dążenie do upraszczania struktury produkcji rolnej oraz pogłębiania jej specjalizacji i koncentracji z równoległym unowocześnianiem technik i technologii wytwarzania. Wszystko to ma służyć zmniejszeniu jednostkowych kosztów produkcji w tym kosztów pracy i w sumie poprawie konkurencyjności tych gospodarstw na rynku krajowym i UE. W rezultacie wydajność pracy w analizowanych gospodarstwach jest wysoka. Z przeliczeń danych PSR 2002 wynika, że licząc produkcją towarową na 1 pełnozatrudnionego (AWU) ponad 7 razy wyższa niż w całym rolnictwie. Pod tym względem gospodarstwa te niewiele ustępują gospodarstwom rolnym porównywalnych krajach UE.

Wszystkie wyżej przedstawione czynniki powodują, że duże obszarowo gospodarstwa rolne uzyskują znacznie wyższe wydajności roślin i zwierząt gospodarskich⁵ niż pozostałe gospodarstwa rolne. Przy tym rozpiętości w tych wynikach wyraźnie wzrastają. Tendencje te można prześledzić na podstawie badań dotyczących gospodarstw popegeerowskich (obejmują one prawie 80% analizowanych dużych gospodarstw prowadzących działalność rolniczą).

Jednak plony uzyskiwane przez duże gospodarstwa wciąż jeszcze odbiegają znacząco od średnich plonów ogółu gospodarstw w porównywalnych krajach UE. Można tu przykładowo podać, że w Niemczech średnie plony z lat 2001-2002 wynoszą: zbóż - 67g/ha, ziemniaków - 421g/ha, buraków cukrowych - 600g/ha.

Także w produkcji zwierzęcej duże gospodarstwa rolne osiągają znacznie wyższe wskaźniki produkcyjności zwierząt niż gospodarstwa rolne drobne i średnie, a dysproporcje w tym względzie w ostatnich latach powiększają się. Można tu wskazać, że gospodarstwa popegeerowskie w latach 2001-2002 uzyskały śred-

⁴ W grupie tej udział gospodarstw które poniosły w 2002 r. wydatki na zakup środków trwałych jest wysoki (ponad 54%) i prawie 5-krotnie wyższy niż w gospodarstwach rolnych ogółem (prawie 11%).

⁵ Najwyższe wskaźniki produkcyjne, porównywalne z wynikami gospodarstw rolnych adekwatnych krajów UE uzyskują jednoosobowe spółki ANR, szczególnie komercyjne (dawne kombinaty PGR).

nio 6251 litrów mleka rocznie od 1 krowy to jest o prawie 2500 litrów więcej niż gospodarstwa indywidualne ogółem, a przewaga ta znacznie wzrosła bowiem w latach 1995-1997 wynosiła nieco ponad 1300 l. Wyniki te są już porównywalne z uzyskiwanymi w krajach UE, np. w Niemczech w latach 2001-2002- 6270 l mleka od krowy.

Tabela 3

Wskaźniki produkcyjne dużych gospodarstw popegerowskich
na tle ogółu gospodarstw indywidualnych

Wyszczególnienie	Średnio w latach								
	1995-1997			1998-2000			2001-2002		
	a	b	c	a	b	c	a	b	c
Plony :									
- zbóż	40,1	28,4	11,7	44,3	27,4	16,1	50,9	30,2	20,7
- rzepaku	22,2	20,0	2,2	25,3	21,2	4,1	29,1	20,9	8,2
- buraków cukr.	438	371	67	487	364	123	520	398	122
- ziemniaków	200	174	26	258	182	76	292	176	116

Uwaga: a- duże gospodarstwa popegerowskie, b- gospodarstwa indywidualne ogółem, c- różnica.

Źródło: Zestawienie własne na podstawie: W. Guzewicz, D. Osuch, M. Zdziebierska „Wyniki produkcyjno-ekonomiczne wielkoobszarowych gospodarstw powstałych z majątku byłych PGR”, IERiGŻ, Warszawa 2003.

Podsumowując można stwierdzić, że grupa dużych obszarowo gospodarstw rolnych jest dopiero w fazie kształtowania się. W grupie tej wyraźnie widoczny jest ciągły proces rozwoju ilościowego i restrukturyzacji. Nie ustaje, a nawet nasila się, proces prywatyzacji. Widoczne są ciągle zmiany w strukturze obszarowej i własnościowej. Jednak już obecnie w rezultacie przedstawionych procesów dostosowawczych zdecydowaną większość dużych obszarowo gospodarstw rolnych można zaliczyć do gospodarstw ekonomicznie silnych zdolnych do konkurencji na wspólnym rynku rolnym UE.

Przyjrzyjmy się więc jak pod względem udziału dużych gospodarstw prezentujemy się na tle porównywalnych krajów UE. W Polsce, jak wskazywano już wyżej, jest 7,4 tys. dużych obszarowo gospodarstw rolnych. Stanowią one 0,25% ogółu gospodarstw rolnych w naszym kraju i 0,38 % gospodarstw o areale ponad 1ha UR. Gospodarują one na areale prawie 3,5 mln ha UR, a więc na 20,7% ogółu użytków rolnych w kraju. Pod względem ilości dużych obszarowo gospodarstw rolnych ustępujemy znacznie takim krajom jak: Francja – 76,1tys tego typu gospodarstw, Hiszpania – 47,3 tys., Wielka Brytania – 38,6 tys., Niemcy - 22,3 tys., Włochy – 14,1 tys. ale wyprzedzamy pozostałe kraje. Jednak dystans jakiego dzieli nasze rolnictwo pod tym względem od rolnictwa porównywanych krajów widać wyraźniej jeśli weźmie się pod uwagę udział tego typu gospodarstw w strukturze gospodarstw ogółem. W porównywalnych krajach UE udział ten jest od kilku do kilkadziesiąt razy wyższy niż w naszym. Nieco lepiej

sytuacja przedstawia się jeśli porównać udział dużych gospodarstw w użytkowaniu ziemi rolniczej. Pod tym względem z porównywalnych krajów zdecydowanie wyprzedzają nas tylko Wielka Brytania, Francja, Niemcy i Dania, a my wyprzedzamy Irlandię, Belgię i Holandię.

Tabela 4

Duże obszarowo gospodarstwa rolne (100ha UR i więcej) w Polsce
w latach 1996 – 2002 na tle wybranych krajów UE

Kraje	1996 r.				2002 r.			
	gospodarstwa		użytki rolne		gospodarstwa		użytki rolne	
	tys.	%	tys. ha	%	tys.	%	tys. ha	%
Polska	6,6	0,32	3776	21,8	7,4	0,38	3498	20,7
Niemcy	19,9	3,5	6977	40,7	22,3	4,2	7331	42,7
Francja	70,3	9,6	11174	39,5	76,1	11,2	12211	43,1
Dania	5,0	7,3	831	30,5	5,6	8,8	939	34,9
Wielka Brytania	39,3	16,8	10875	66,1	38,6	16,5	10712	66,3

Źródło: Zestawienie własne na podstawie „Rolnictwo Unii Europejskiej w liczbach”, RCDRRiOW „Poświętne” w Płońsku, Płońsk 2000 r. oraz W. Poczta, [Rolnictwo.. 2003], op. cit.

Ocena procesu rozwoju dużych obszarowo gospodarstw rolnych w naszym kraju na tle krajów UE nie jest jednoznaczna. W rolnictwie polskim wzrasta ilość dużych gospodarstw i ich udział w strukturze ogółu gospodarstw rolnych jednak maleje ich udział w strukturze użytkowania ziemi rolniczej. W porównywalnych krajach UE (poza Wielką Brytanią gdzie można mówić już o stabilizacji tego procesu na bardzo wysokim poziomie jego zaawansowania) następuje nie tylko wzrost ilościowy tej grupy gospodarstw i wzrost jej udziału w strukturze gospodarstw ale także wzrost arealu UR w jej użytkowaniu i wzrost udziału w strukturze użytkowania ziemi rolniczej.

3. Duże gospodarstwa rolne w określonych kierunkach produkcji

Duże znaczenie dla rozwoju grupy dużych ekonomicznie gospodarstw rolnych w analizowanym okresie miał procesy polaryzacji w zakresie skali produkcji. Proces specjalizacji i koncentracji produkcji rolnej wyraźnie uwidocznił się w gospodarstwach większych, bardziej dynamicznych nastawionych na restrukturyzację i modernizację swoich warsztatów pracy. Szczególnie dużą dynamikę miały te procesy w produkcji zwierzęcej. Przy bardzo silnej tendencji spadkowej liczby gospodarstw utrzymujących zwierzęta gospodarskie (tylko w latach 1996-2002 spadek o około 1/3) i pogłowia podstawowych zwierząt gospodarskich (zasadniczo za wyjątkiem trzody) nastąpił bardzo znaczny wzrost liczby gospodarstw utrzymujących duże stada wszystkich rodzajów zwierząt (tabela 5). Tylko w latach 1996-2002 liczba tego typu gospodarstw zwiększyła się kilkakrotnie.

Szczególnie duży wzrost gospodarstw posiadających duże stada nastąpił w drobiu. W rezultacie nastąpiła duża jak na warunki Polski koncentracja поголівья w tego typu gospodarstwach.

Tabela 5

Duże indywidualne gospodarstwa rolne (1ha i więcej)
w produkcji zwierzęcej w latach 1996-2002

Specjalizujące się w:	sztuk i więcej	gospodarstwa w latach				
		1996		2002		2002/1996
		liczba	%	liczba	%	
bydle	50	1408	0,11	4633	0,52	3,3
krowach	50	274	0,02	722	0,09	2,6
trzodzie	200	3180	0,31	8769	1,2	2,8
lochach	50	485	0,05	1503	0,2	3,1
owcach	100	467	1,1	636	4,3	1,4
kurach	5000	658	0,04	894	0,11	1,4
brojlerach	5000	46	—	450	0,3	9,8

Źródło : Przeliczenie i zestawienie własne na podstawie danych PSR 1996 i 2002 r.

Tabela 6

Duże gospodarstwa rolne w produkcji zwierzęcej w Polsce
na tle wybranych krajów UE

kraj	bydło >50 sztuk		krowy >50 sztuk		trzoda >500 sztuk	
	a	b	a	b	a	b
Polska	0,6	12,9	0,15	7,2	0,26	16,9
Niemcy	32,7	76,2	8,4	36,2	7,4	60,3
Francja	47,8	86,6	13,1	29,3	12,2	85,9
Dania	48,2	86,6	37,2	60,4	36,4	86,3
Irlandia	31,9	66,8	16,9	41,1	16,7	95,5

Uwaga: a- udział danych gospodarstw w liczbie gospodarstw prowadzących dany chów;
b- udział поголівья w danych gospodarstwach w поголівью ogółem.

Źródło: Przeliczenie i zestawienie własne na podstawie danych PSR 2002 i [Rolnictwo w UE], op. cit.

Jednak w dalszym ciągu liczba gospodarstw posiadających duże stada określonych zwierząt gospodarskich i ich udział w ogólnej liczbie gospodarstw posiadających te zwierzęta jest znacznie mniejszy w Polsce niż w porównywalnych krajach UE. Nieco mniejszy dystans dzieli nasze rolnictwo w zakresie koncentracji podstawowych zwierząt w tego typu gospodarstwach. Wynika to z funkcjonowania w tej grupie znacznej liczby bardzo dużych gospodarstw popegrowskich. Na podkreślenie w tym miejscu zasługuje postęp dokonany w drobiar-

stwie a w szczególności w brojlerach. Wyraźnie widoczny jest tu efekt oderwania rozwoju dużych gospodarstw drobiarskich od problemu posiadania ziemi rolniczej i napływu kapitału spoza rolnictwa kuszzonego szybkim jak na rolnictwo obrotem kapitału i znacznym zyskiem.

Nastąpił także znaczący wzrost poziomu specjalizacji i koncentracji w produkcji roślinnej. Jednak postęp ten był zdecydowanie mniejszy niż w produkcji zwierzęcej bowiem w większym stopniu zależał on od tempa zmian w strukturze agrarnej naszego rolnictwa, od tempa rozwoju dużych obszarowo gospodarstw rolnych. Jednocześnie należy podkreślić, że w produkcji roślinnej, może nawet w większym stopniu niż w produkcji zwierzęcej, tempo specjalizacji i koncentracji zależy od postępu w integracji pionowej. Potwierdzeniem tego w produkcji roślinnej są procesy specjalizacji i koncentracji w uprawie buraka cukrowego, a w produkcji zwierzęcej w bydle mlecznym. Pod względem specjalizacji i koncentracji produkcji roślinnej także ustępujemy znacznie krajom UE.

4. Perspektywy rozwoju dużych gospodarstw rolnych

Wszystko wskazuje na to, że w najbliższych latach zaprezentowane wyżej kierunki rozwoju i przekształceń dużych gospodarstw rolnych będą kontynuowane. Będzie postępował proces restrukturyzacji i modernizacji tych gospodarstw. Podstawowymi wyznacznikami tych procesów będzie dalsza prywatyzacja, optymalizacja struktury obszarowej, upraszczanie struktury produkcji oraz pogłębianie specjalizacji, unowocześnianie technik i technologii produkcji oraz optymalizacja zatrudnienia. W rezultacie będzie wzrastała przewaga gospodarstw dużych nad pozostałymi gospodarstwami rolnymi w zakresie produktywności ziemi i zwierząt gospodarskich oraz wydajności pracy. Wydaje się, że w najbliższych latach najbardziej dynamicznie rozwijającą się grupą gospodarstw będą gospodarstwa o areale 100-300 ha (w ostatnich latach były to gospodarstwa 50-100 ha). Duże gospodarstwa w coraz to większym stopniu będą kreatorami i propagatorami postępu naukowo-technicznego w rolnictwie a w szczególności nowych technik i technologii produkcji rolnej.

Wydaje się, że wejście Polski do UE przy znanych regulacjach prawnych i finansowych będzie sprzyjało umacnianiu się dużych gospodarstw rolnych. Sytuacja ta będzie korzystnie wpływać zarówno na bieżącą sytuację dochodową jak i możliwości rozwojowe analizowanych gospodarstw. W szczególnie korzystnej sytuacji znajdą się gospodarstwa z intensywną produkcją zwierzęcą, przede wszystkim bydła mlecznego, uprawiające buraki cukrowe, rzepak oraz zboża, do których nie ma dopłat z ARR. W trudniejszej sytuacji mogą być duże gospodarstwa typowo zbożowe szczególnie specjalizujące się w pszenicy dla których uproszczony system dopłat będzie szczególnie niekorzystny bowiem ni zrekompensuje dotychczasowych dopłat ARR. Tego typu gospodarstwa muszą zrestru-

kturyzować produkcję a przede wszystkim zmienić strukturę zasiewów lub na-
stawić się na dotrwanie do standartowego systemu dopłat bezpośrednich. Jednak
mimo tej trudniejszej sytuacji gospodarstwa te będą wypracowywać nadal wyso-
ki fundusz akumulacji chociaż nieco niższy niż przed wejściem Polski do UE.
Atutem analizowanych gospodarstw będzie także to, że są one bardziej przygo-
towane do działania na trudnym rynku rolnym w tym także wspólnym rynku
rolnym UE niż gospodarstwa drobnotowarowe. Nie można także nie doceniać
faktu, że znaczna część kierujących dużymi gospodarstwami charakteryzuje się
wysokim poziomem wykształcenia i kwalifikacji zawodowych. Można więc
z całym przekonaniem stwierdzić, że znaczenie dużych gospodarstw rolnych
w procesie rozwoju naszego rolnictwa w najbliższych latach będzie duże i ro-
snące. Natomiast trudno wyrokować jaka będzie sytuacja dużych gospodarstw
rolnych po planowanej zmianie wspólnej polityki rolnej EU.

LITERATURA:

1. Analiza sytuacji produkcyjno-ekonomicznej rolnictwa i gospodarki żywnościowej. IERiGŻ Warszawa, za lata 1989-2002.
2. Dzun W. (2002a): Wpływ restrukturyzacji byłych PGR na przemiany w strukturze gospodarstw rolnych. *Więś i Rolnictwo* Nr 1.
3. Dzun W. (2002b): Państwowe gospodarstwa rolne w procesie transformacji syste-
mowej *Więś i Rolnictwo* Nr 2.
4. Dzun W. (2003b): Nakłady inwestycyjne i bieżące w rolnictwie polskim w świetle
dochodów rolników w latach 1990-2001. *Więś i Rolnictwo* Nr 3.
5. Dzun W. (2004a): Przemiany w strukturze gospodarstw rolnych w latach 1990-2002.
Więś i Rolnictwo Nr 1.
6. Dzun W. (2004b): Duże gospodarstwa rolne w procesie przemian strukturalnych
w rolnictwie polskim. *Więś i Rolnictwo* Nr 2.
7. Ewolucja gospodarstw rolnych w latach 1996-2002, (pod kier. prof. dr hab. Wojcie-
cha Józwiaka), GUS, Warszawa 2003.
8. Guzewicz W., Osuch D., Zdzieborska M. (2003): Wyniki produkcyjno-ekonomiczne
wielkoobszarowych gospodarstw powstałych z majątku byłych PGR. IERiGŻ, War-
szawa.
9. Poczta W. (2003): Rolnictwo polskie w przededniu integracji z Unią Europejską,
Poznań.
10. Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych, GUS Warszawa 2003.
11. Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych, GUS Warszawa 1998.
12. Woś A. (2003): Szanse i ograniczenia przekształceń strukturalnych polskiego rolnictwa,
IERiGŻ Warszawa.
13. Wybrane elementy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych i ich zamierzenia na
przyszłość. GUS, Warszawa 1997.
14. Wybrane elementy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych. GUS, Warszawa 2003.

WŁODZIMIERZ DZUN

**DUŻE GOSPODARSTWA ROLNE W PROCESIE DOSTOSOWYWANIA SIĘ DO
FUNKCJONOWANIA NA WSPÓLNYM RYNKU ROLNYM UE**

STRESZCZENIE

W artykule zaprezentowano problemy dużych gospodarstw rolnych, które mogą konkurować na wspólnym rynku Unii Europejskiej. Przedstawiono ich charakterystykę pod względem wielkości ekonomicznej, typu produkcji, wskaźników produkcyjnych. Pokazano niektóre kierunki zmian w tych gospodarstwach.

WŁODZIMIERZ DZUN

**LARGE FARMS IN PROCESS ADJUSTING TO KETTER ON COMMON
AGRICULTURAL MARKET UE**

SUMMARY

Question of large farms which can compete on common market of European Union was presented in article. Their profile was introduced according to economic characteristics, the type of production and productive coefficients. Some directions of changes were showed in these farms.